

PENNINGEN OCH ANDEN

Några musikaliska nutidsbetraktelser.

För Dagens nyheter av
Wilhelm Peterson-Berger

1. Stim

Jag har ännu inte hämtat mig från min förvåning. Över författarmötet nämligen, det nordiska som hölls i Stockholm i juni. Egentligen tillhör det redan den grå forntiden; i bions, radions och den tusentungade illustrerade dags- och veckopressens sekel eller kvartssekel minns ingen längre vad som hände i förra veckan (glömska är en av naturens viktigaste skyddsåtgärder) annat än i undantagsfall. Här föreligger ett sådant – för mig. Mer legitima eller åtminstone mer legitimerade pennor än min ha ju vederbörligen kommenterat och avfärdat detta möte, men ändå hänga mina tankar fast därvid. Det berör i så många hänseenden mina egna intressen som skapande konstnär, textförfattare, skriftställare m.m.

Min förvåning gäller inte endast åtskilligt av vad som sades vid det minnesvärda mötet, utan även åtskilligt som, om man får lita på referaten, inte blev sagt. Dock därom senare. Det som sades var märkligt nog och framkallade reflexioner, som jag inte längre vill behålla för mig själv. De angå nämligen musikerna i allmänhet, och som deras säsong snart skall börja igen med allt sitt jordiska jäkt och knog och fackföreningsgruff, vill jag skynda att uttala mig, medan det ännu finns tid att tänka på något högre, d.v.s. något allmännare, principiellare, mer idébetonat.

Där stod en man upp, talade och sade: Förr gällde för den skapande konstnären och diktaren (kanske kan sade bara diktaren eller rentav bara författaren) den saken att den ensamme är den starkaste. Nu gäller motsatsen. Nu är den ensamme den svagaste och endast de många äro starka, starkare ju flera de äro. De flesta äro de starkaste. Alltså: Sammanslutning.

Jag har grubblat över detta tals egentliga mening. Skola diktarna sammansluta sig och dikta gemen-

samt? Det ha de gjort förr, fastän nästan uteslutande i teaterfäsörernas värld och i deras speciella stad, Paris. Och då ha medarbetarna ändå aldrig varit fler än två eller högst tre. Och inte alls några riktiga diktare, bara händiga skribenter. Visserligen kan man nämna ett fall av verkligt litterärt och regelbundet samarbete: bröderna Goncourt. Men det undantaget bara styrker regeln, och för resten vågar jag vara nog kättare att betvivla att deras böcker blevo mer lyckade just genom samarbetet. I flera av dem kan man mycket väl märka skarven mellan den fabulerande och resonerande författarbroderns bidrag.

Det låter nog tänka sig att ett diktverk, alldeles som de flesta maträtter, blir märkvärdigare ju fler som arbeta därpå. Men blir det också bättre? Några av sin lärdom själsförmörkade filologer ha visserligen velat betvivla att Homeros varit en och odelbar: de ha velat upplösa honom i en hel författarförening. Men är det på grund av Illiadens och Odysseéns förtjänster som de kommit på denna idé? Är det inte snarare vissa svagheter de sålunda sökt förklara i dessa, som jag tror, alltjämt odödliga epöer? Eller äro de kanske inte odödliga längre? Jag har bott över två månader på landet och vet ingenting.

Men jag förirrar mig – vad har Homeros med nutida författare att göra, han som representerar människosläktets litterära barndom, då diktkonsten ännu ej blommat upp till skrivkonst och skrivkonsten ännu ej nått sin fullkomning i skrivklåda och linotypassel.

De moderna diktarna skola alltså sammansluta sig för att bli "de starkaste". Men om inte styrkan kan framträda i gemensamt förfärdigade diktverk, hur skall den då varda uppenbar? Skola diktarna sammanrota sig och ta gemensamt betalt? Det är åtminstone begripligt som tanke – eller som fantast – men vem skall få betalningen? Alla de sammanslutna genom enkel division av den gemensamma årsinkomsten? Eller efter poängberäkning, så att det bättre verkets skapare får i riktig proportion mer än det sämres. Det vore förtjusande och så enkelt sedan! Man behöver ju bara matematiskt bestämma hur mycket bättre eller sämre ett diktverk är än ett annat, särskilt med hänsyn till antalet rader, ord och bokstäver. Ett nytt och angenämt slag av poetisk rättvisa kunde så skipas: hela den glansfulla honorerade kvasi- och struntlitteraturen

finge avstå en rättmätigt hög procent av sin penningavkastning till de verkliga diktarna, vilka ju ofta igenkännes just därpå att de skapa böcker så snillrika och originella att ingen vill läsa dem – förrän presskritiken stött i sina basuner, och knappast ens då.

Något i den vägen tycks emellertid föresväva de sammanslutna författarna: man har redan nu kungjort som ett av de närmaste målen att tvinga bokförläggarna att betala bättre. Hur detta skall tillgå, genom partiell eller total diktarestrejk, genom grundandet av diktarnas eget förlag eller något ännu kraftigare och mer sprängbombsliknande medel, det har inte kungjorts, åtminstone inte offentligt.

Mig förefaller det dock som gjorde man förläggarna en smula orätt. Några av dem betala snarare fördömligt än förödligt, och när det fått tag i något som går med glans, ge de ju sedan ut allt vad den ifrågavarande författaren skrivit, skriver och skall skriva och betala hederligt, vare sig det går eller inte. De goda författarna ha ju mycket sällan mer än en eller två stora bokhandels-framgångar: många ha ingen alls förrän möjligen efter döden. För förströelsehantverkarna och receptskribenterna kunna däremot de högsta vinstnumren utfalla slag i slag årtionden igenom. Men inte håller den sortens författare är så talrika som man tror. Även för att slå an på den allra största, naivaste, känslö- och tanketrögaste massan fordras en viss begåvning, handlag och – tur. Att förläggarna slåss om dem är mänskligt begripligt, och det står oss ju i de flesta fall fritt att tro att de göra det för att kunna honorera de äkta diktarna så mycket hederligare. Det latinska ordet honor betyder nämligen heder, det har alltså hittills inte varit fråga om att betala utan om att hedra författarna, något som ju måste uppröra en fackförening i dess innersta.

Man skall kanske invända att dessa mina tankar dels äro tänkta och sagda många gånger förr, dels äro illvilliga deduktioner in absurdum. Det förre medges, men förefaller mig ej farligt: verklighetens händelseström kan ofta tvätta den mest vardagsnötta och glanslösa tanke skinande blank och ny – och för resten talar jag ej precis om författarna fastän jag använder den termen. Därför medger jag håller inte att jag deducerar in absurdum angående honorar och förläggare. Författarna, ordets konst-

närer, ha kanske inte ännu slutit sig samman för det uttryckliga och i stadgarna fastslagna målet att ta gemensamt betalt och dela vinsten pro rata parte eller efter poängberäkning, men det ha – musikererna.

De skapande nämligen, de där ock i vardagslag benämnas komponister, kompositörer, i officiella handlingar tonsättare, i högre tal tondiktare.

Allt vad jag här ovan sagt om författarna gäller dessa musiker. Lagstiftningen räknar båda grupperna som en, och det går utmärkt.

Men sinsemellan ha de dock några små olikheter. Musikerna, som förr gällde som de mest ovärldsliga, idealistiskt opraktiska, ha sålunda nu tagit första steget till ett finansiellt utnyttjande av sina andliga krafter och alster. Författarna äro uppenbarligen på efterkälken. Vilja de hinna i fatt tiden måste de skapa en motsvarande till musikernas "Stim" och kräva betalning för varje offentlig uppläsning, recitation eller uppsjunngning av vad hålst de författat. Detta är det just som, såvitt jag vet, inte med ett ord blev omnämnt på författarmötet. Kompositörerna skola hädanefter få sitta och håva in massor (?) av ettöringar som, enligt deras tro, musikanterna och konsertgivarna m å s t e ha på sina program, och skalderna, och, ofta oåtsporda, levererat texterna till sångerna, skola bli alldeles lottlösa. Denna skriande orättvisa måste ofördröjligen avhjälpas.

Men inte är det värt att vänta på att tonsättarnas betalningsbyrå, "Stim", skall göra det. Denna underbara inrättning är ännu inte född riktigt. Samhället skakas endast av de förebådande modervärkarna, i form gruff och processer. Men fostret är redan döpt, och pengar äro satsade för inköp av nödiga blöjor och lindor när det en gång ser dagen. Undertecknad har själv låtit övertala sig att hjälpa till vid nedkomsten och att "som lån" bidraga med fyrtio kronor utom inskrivningens tio. De skulle återfås som nu i våras, men ha ännu ej hörts av, varför jag anser hela överenskommelsen bruten och mig själv fri. Denna frihetskänsla för mig lycklig. "Stims" idé var mig från första början motbjudande, småaktigt tarvlig, stridande mot allt verkligt konstnärligt åskådningssätt. Men dess förespråkare framlade så många förmenta bevis på dess välsignelser och praktiska fördelar att jag lät förmå mig att delta i förverkligandet. Ju längre saken framskridit, eller rättare: ju mer livlös och stillastå-

ende den visat sig vara, dess mer övertygad har jag blivit om min första uppfattnings riktighet. "Stim" och alla dess motsvarigheter i andra länder är blott ett enda överväldigande bevis på musikens och den äkta konstnärlighetens oerhörda nedgång i Europa. Ett enda monumentalt missförstånd av konstnärrens ställning till och i samhället. Därom närmare nästa gång.

Wilhelm Peterson-Berger

Dagens Nyheter 24 augusti 1924

PENNINGEN OCH ANDEN

Några musikaliska nutidsbetraktelser.

**För Dagens nyheter av
Wilhelm Peterson-Berger**

2. De två världarna

Konstens och konstnärernas ställning i och till samhället: - det är inte lätt att nämna någon ständigt aktuell social eller kulturell fråga mera inhöljd i tankedunkel, okunnighet och tomma, tafatta fraser. Vill man söka klarlägga den eller åtminstone visa det mått av ordning och sammanhang man nått i sina egna tankar, måste man helt skolfilosofiskt börja med en fixering av de stora grundbegreppen. Inte alla – gud bevara oss! – men de i detta fall närmast liggande. Och närmast ligger här – kultur. Ordet är under de senaste trettio åren, och inte minst under det stora krigsbarbariets tid, så oerhört ofta använt, uttytt och omtytt i tal och skrift, det ringer så oavbrutet i öronen vart man vänder sig att man nästan skäms uttala det, och känner sig löjligt pretentiös, om man vill på sitt eget personliga sätt förklara vad det egentligen innebär. Men det får ej hjälpas: den risken måste man ta i snart sagt varje allmänt resonemang.

Kultur är alltså för mig sammanfattningen av alla mänskliga verksamheter, tillstånd och företeelser som ha sitt upphov och sitt ändamål i erkännandet, vårdandet och frambringandet av andliga värden.

Kulturen är de andliga värdenas värld, andens värld. I allmänhet tyckas tänkarna ense om att detta är mänsklighetens viktigaste angelägenhet, det varigenom hon först blir och vinner värdighet som människa, det som skapar en ny, högre värld, idéernas, över de animala drifternas och instinkternas och välver som en guldskimrande och genomskinlig kupol över den materiens tunga fästningsborg, där alla livsformer kämpa blott för den nakna yttre tillvaron, för existensminimum, som facktermen lyder. Även de kulturtrötta, som tid efter annan upphäva sina profetstämmor och predika återgång till naturen, mena inte alls vad det säga. Den "kultur" de i sin oskuld svärma för är blott en renare, enklare, mer andlig, alltså mer äkta kultur.

Någon – det var visst en "praktisk" engelsman med "verklighetssinne" – har sagt att kulturen började när det första verktyget uppfanns. Intet påstående kan synas mig mer vilseledande. När människan genom konstgjorda redskap började mångdubbla sina medfödda organs kraft, snabbhet, händighet, räckvidd och skärpa, förkorta rummet och tidens avstånd till femtionde- eller hundra delen av vad de förr voro (dock utan hopp om att någonsin helt kunna övervinna dem) för att till sist simma under havets yta som fiskarna eller färdas genom rymden som fåglarna, så löste hon sig endast i en viss utvärtes mening från den övriga djurkedjan och inledde den specifikt mänskliga perioden av animal och materiell tillvaro. Den i inre mening högsta utvecklingspunkten inom denna period äro dock icke flygmaskiner och undervattensbåtar, utan upptäckten av de g e m e n s a m m a i n t r e s s e n a och deras upphöjelse till första formbestämmande princip för tillvaron, d.v.s. individernas civilisering, den allt utsträckande socialisering av deras arbete för de materiella behoven, samfunds- och statsbildningen. I organisationen av dessa sammanslutningar är människan emellertid ingen oupphunnen mästare. Bina t.ex. äro henne överlägsna. Det beror inte alls på att bisamhällets sociala problem självfallet hälle är en färdig avslutning, ett uppnått mål, en restlös sammanfattning och syntes av alla individernas krafter och strävanden. Detta åter är möjligt endast därigenom att den enskilda varelsen är så fullständigt socialiserad och anpassad för gemensamhetsliv att hon ej förmår hysa någon annan önskan, känna någon annan lycka än den att uppgå som ofelbar funktion i över-individuell helhet. Så skulle nog också kommunis-

ter och bolsjeviker vilja ha människan inrättad – fastän de naturligtvis förneka det – och här är det de begå sitt psykologiska grundmisstag, i det de räkna med en människotyp som inte existerar ens i Japan och som dess bättre bär alla önskliga kännetecken på att aldrig kunna existera.

Det mänskliga samhället är ingen fullkomning, ingen färdig avslutning, det är byggt på inkonsekvenser och inre motsägelser – och detta är lyckligt. Anden som gestaltar sig i allt levande ville i bisamhället inte nå längre. Genom människo-samhället vill han hinna sin högsta, renaste uppenbarelse, frihetens, sanningens, den liv- och kraftfyllda formens, vars reaktion i de enskilda jagen är denna lustbetonade bejakelse av tillvaron som vi kalla skönhet. Därför sänder han genom det sakta groende och växande människosamhället sina blixtar – idéerna. De flesta av dessa rubba och störa den mot fullständig socialisering mekaniskt inriktade samhälls-utvecklingen. De motsäga, ja, vilja rentav upphäva, dess grundtanke. Mest störande är den högsta och viktigaste av dem, den individuella frihetens, personlighetens, karaktärens idé – det högsta andliga värdet. Det får finna sig i att förtryckas, kuvas, föraktas och på mångahanda sätt skamfilas i människosamhällets trängsel av olikartade strävanden och värdesättningar och bland dess många mekanismer, både de säkert och otadligt arbetande och de som ständigt råka i olag. Han har en tröst och en hoppfull visshet: som andeblixt når han längre än den intelligens som skapat hela detta materiella samhälle, han skall förr eller senare, genom lyckade biologiska konjunktioner, skjuta upp över dess övre gräns, in i en värld där han är född suverän, andens värld, kulturens.

Denna lägre manifestation av andekraften, den praktiska intelligens som räcker till för ett åtminstone provisoriskt ordnande av de materiella värdenas värld, är icke till arten, endast – möjligen – till graden skild från djurvärlden. Den arbetar, som vi sett, håller icke ofelbart eller överlägset skickligt. Men ett glänsande stordåd har den dock utfört, som ger den rätt till primatet bland alla de organiska livsformernas på självuppehållelse inriktade krafter: den har uppfunnit penningen. Den här förstått att generalisera alla materiella värden till ett enda och låta detta representeras genom ett anvisningstecken, man kunde säga en amulett, som när som helst kan förvandla sin allmängiltighet tillbaka till tusentals specialvärden. Här ligger den

materiella utvecklingens topp-punkt, som inga samhällsförbättrare, av vilken politisk färg och filosofisk tro de än månne vara, skola kunna överflygla eller undergräva, så länge deras samhälle förblir grundat på, sammanhållet av och en skyddsborg för de materiella värdena. Och det lär nog bli ganska längre – bolsjevikstatens experiment på området ha senast givit mänskligheten oändligt värdefulla upplysningar om den saken.

Man kan sålunda ge en visserligen något förkortad och förenklad, men klart åskådlig bild av förhållandena genom att säga: i det praktiska, officiella samhället härskar penningen, i den därovan befintliga kulturvärlden anden. Men detta skarpa och rättnigt markerade motsatsförhållande är naturligtvis icke fullt verklighetstroget, utan i någon mån abstrakt och schematiskt. Detta framträder genast tydligt, om man frågar sig vad slags människor som leva i de två världarna. I kulturvärlden leva strängt taget endast kulturmänniskor, så mycket är klart; men de materiella värdenas värld, hur är den befolkad?

För att besvara den frågan måste vi åter rita upp en motsatskonstruktion, som blott har en arbetshypotes relativa sanningsvärde – eller kanske dock en smula mer, som vi snart skola se. Då vi redan talat om kulturmänniskor är den motsatta termen lätt funnen: naturmänniskor. Vill man med ledning av det föregående ange olikheten mellan båda dessa arter, så sker det väl lättast så: hos naturmänniskan äro de starkaste animala livsinstinkterna och drifterna, livsuppehållet och sexualiteten, den innehålls- och formbestämmande faktorn i hela hennes livsgestaltning; hos kulturmänniskan spela andens manifestationer, andlig verksamhet, med ett ord idéer, denna bestämmande roll.

Och nu följer som oundgänglig slutsats något som kanske skall väcka mängdens häpnad och harm: naturmänniskan lever inte bara som vilde inne i den mörkaste Afrika eller Australien, hon myllrar mer eller mindre modernt och elegant välklädd omkring på gatorna i alla världens städer, för att inte tala om landsbygden. Må var och en tänka efter...

Men, invänder någon, även de som kunna göra anspråk på att kallas kulturmänniskor i den nu angivna betydelsen sörja ju också först för sitt levebröd och sedan – eller nästan samtidigt – för att kunna gifta sig, och dessa strävanden, inte deras

ideella och konstnärliga aspirationer, äro det som i de ojämeförflgt flesta fallen ger deras liv dess huvudsakliga form och, åtminstone i de stora dragen, gestaltar deras livsöden. Invändningen är delvis riktig såtillvida som kulturmänniskan, i motsats till naturmänniskan, har på sätt och vis en tvåfaldig natur, en högre och en lägre, vilkas förenande till varandra alltid är ett problem, ofta svårlöst, någon gång lättlost: men mången som av sin begåvning känner sig kallad att verka i andens värld vet från början intet om denna inre motsats, dessa problem, ja, han kan till och med, som Strindberg, kämpa mot den (eller mot de konflikter vari de uppenbara sig) hela sitt liv utan att någonsin ens ana deras existens.

De verkliga kulturmänniskorna äro naturligtvis alltid i förkrossande minoritet, men förete ändock ett rätt stort antal typer och varieteter. Som mitt huvudsyfte med dessa betraktelser ej är fullständighet, bortser jag från alla andra och sysselsätter mig här endast med den kategori jag anser mest representativ som skapare av andliga värden, konstnären, och inom den särskilt med tondiktaren. Vad som kan sägas om honom och hans ställning i de eviga konflikterna mellan den naturliga människan och den i anden levande, mellan "kapitalistsamhället" och den fria och fritt skapande, tänkande, dömande individen – idégestaltaren, det gäller om hela kulturvärlden. Vilket icke är så underligt, ty den är icke i yttre mening stor. Dock finns det ännu rätt mycket att säga om den.

Wilhelm Peterson-Berger

PENNINGEN OCH ANDEN

Några musikaliska nutidsbetraktelser.

**För Dagens nyheter av
Wilhelm Peterson-Berger**

3. Den farliga freden

Penningens värld och andens kallades förr ofta prosans och poesins, och deras respektive invånare föraktade varande grundligt och gävo varandra fula namn: brackor och bläcksuddare, filstrar och fattiglappar, källborgare och gycklare. Jag tror icke att denna antagonism var enbart av ondo; den bidrog i varje fall att ge andens stridsmän och uppenbarare en känsla av att de stodo och i möjligaste mån borde stå utanför och ovanför penningens verkningskrets. Alldeles frigöra sig från den kunde de ju icke, eftersom det just är i materiens värld som anden skall uppenbaras och båda organiskt och logiskt höra samman, den förra som den senares substrat, den senare som den förras förklaring och slutgiltiga mening.

Konstnärernas, diktarnas, de religiösa och filosofiska tänkarnas instinktiva motståndarskap inför de materiella värdenas värld (som i särskilt tillspetsade fall fick heta "världen" rätt och slätt) var sålunda mer berättigat eller åtminstone mer psykologiskt begripligt än den ringaktning de själva blevo föremål för. De kände sig som bildstoden på sockeln och kunde ju, bokstavligen och figurligt, knappast göra annat än se ned på denna, som utan dem endast blev en meningslös klump.

Det underliga och för det innevarande tidsskedet utomordentligt karaktäristiska är nu att något slags försoning eller utjämning av spänningen mellan de båda världarna tycks ha ägt rum. Det är möjligt att detta innebär något gott; bland de många gradationer som i verkligheten uppfylla avståndet mellan de båda med eller mindre abstrakta ytterlighetstyperna förefaller det som om en ökning i antal och kvalitet kunde konstateras just i den undre, materiella regionen. Kulturen har trängt längre och ned i samhället, skulle man kanske kunna säga. Det skulle betyda att allt flera av dem

som av olika orsaker bundit sitt liv till materiella värden frambringande [frambringare, *rättelse 31/8 1924*], samling och vård fått mer intresse och känsla för de andligas betydelse, för deras förmåga att skänka vederkvickelse och frigörelse i vardagsknoget och penningjaktet. Bildkonstens [Bildkonstens, *rättelse 31/8 1924*] lagar tillämpas oftare och dess alster utnyttjas riktigare än förr för formandet av en skönhetsbetonad (d.ä. andligt betonad) ram kring den yttre tillvaron, och de tidsgestaltande konsterna, dikten och musiken, få flera tillfällen att tala till verkligt lyssnande åhörare – på tider som annars ägnats åt det fullkomligt likgiltiga och andligt verkningslösa tidsfördrivet (vilket i våra dagar i form av film, revy, radio, hypertrofisk sport, bilåkning, flygning och Gud vet allt vilka infantila sysselsättningar blivit en verklig storindustri och mer bundet vid penningen än någonsin förr). Och icke endast den enskilde, även samhället har förbättrat sin hållning gentemot de andliga värdena: mecenatskapet, denna kanske enda i teorin riktigt sympatiska form av vänskapsförbund mellan penningen och anden, har i allt tydligare ode och tämligen motsvarande gärningar erkänts som en offentlig angelägenhet och önskvärdhet. Kanske icke alltid som en oeftergivlig plikt, men det är håller icke obetingat nödvändigt, ty, som dessa betraktelser gå ut på att visa, är det ingalunda alltid en lycka och fördel att de båda motsatserna komma i intim, officiellt anordnad och utbasunerad beröring med varandra.

Men gentemot dessa förändringar, som vi väl, åtminstone i stort och tillsvidare, böra anse som förbättringar, stå andra som förefalla betänkliga. Om kulturen trängt djupare ned i penningens värld, så tycks dock samtidigt dess egen övre yta, dess nivå, ha sjunkit. Hur skulle annars den stora grupp av andliga värdeskapare som valt den subtilaste konsten, dikten och tondikten, till verksamhetsfält kunna falla på den idén att efterbilda en av penningvärldens och penning-träldomens mest karaktäristiska företeelser, den ekonomiska fackföreningen? Denna är, utan tvivel, på sitt egentliga område en logisk – och en krasst materiell – nödvändighet: penningen, den stolta uppfinningen, är icke alltid ofelbart arbetande nyttighetsmekanism, den har bl.a. den verkligt störande benägenheten att taga från dem som litet hava och giva åt de rika. Den skapar missnöje och väcker kritik, behöver kontroll och korrektiv. Välbekanta framtidsförkunnelser och utopistläror söka inställa dessa reakt-

ioner i ett andligt perspektiv: det är inte materiella värden man slåss om, utan andliga man vill förverkliga. Man kämpar för idéer: frihet, rättfärdighet, jämlikhet, broderskap. Men idéer, liksom allt i andens värld, förverkliga sig lättast – ack, det är ändå så svårt, så svårt! – i individen, i jaget och dess förhållande till andra jag. Ju fler som skola hjälpas åt att förverkliga en idé, dess tyngre, långsammare, ofullkomligare blir arbetet, och när massorna gripa sig an med saken – något de blott tyckas kunna göra i form av revolutioner – skapa de i regel endast karikatyrer eller nya former av de materiella värdenas tyranni.

Redan från dessa allmänna synpunkter förefaller en ekonomisk sammanslutning av andliga världens frambringande som ett utomordentligt besynnerligt och motsägelsefullt tilltag. Men ännu märkvärdigare ter sig vid en närmare granskning det hittills mest uppseendeväckande konkreta fallet, *tonsättarna*s fackföreningsmässiga sammanslutningar i alla – man säger alla – länder och den av varje dylik förening inrättade "internationella musikbyrån". Dessa byråer tillförsäkra sig uteslutande uppföringsrätt för allt vad föreningsmedlemmarna komponera, stort och smått, och utge offentligt – hur det är med det utgivna har jag inte fått klart för mig – och denna rätt överlåta de sedan mot en bestämd avgift till vem de behaga och vem som behagar. Blir man inte ense om avgiften, så blir kompositionen inte uppförd. Eller den blir uppförd ändå och då öppnar "musikbyrån" rättegång.

Process! Det ordet väckte mig ur den dvala vari Stims sirensånger sänkt min ursprungligen motsträviga eftertanke. Ja, visst! Det finns ju lagstiftning och lagligt skydd för mina kompositioner, om jag vill begagna mig därav. Men varför skulle jag göra detta i fråga om de små sakerna, sånger och pianostycken? Den propaganda för kompositören som uppförandet av dessa i folkligt enkla former hållna kompositioner innebär kan icke uppvägas av någon uppförings-avgift; vare sig denna sättes hög eller låg försvårar den på flera sätt uppförandet. Den mest motbjudande följd är den materiella dunstkrets av affär, den stank av geschäft vari dessa små lyriska skapelser plötsligt ryckas in och som mer eller mindre ofördelaktigt påverkar deras förmåga att skänka omedelbar stämning. För övrigt: ju oftare en tonsättares lyriska arbeten uppföras, dess större efterfrågan röna de i musikhandeln och de honom alltså på detta sätt en ökad inkomst

– han säljer ju numera aldrig annat än bestämda upplagor.

Hur viktigt det möjligast ofta upprepade offentliga framförandet är tyckas både tonsättare och förläggare veta när de engagera väl betalda sångare och instrumentalister för att vid "kompositionsaftnar" med tonsättaren vid flygeln göra propaganda för hans produktion. Eller när en berömd konsertgivare erbjudes direkt eller indirekt betalning för att han må upptaga ett nummer eller ett namn på sitt program. I betalningen är naturligtvis då också den avgift inberäknad som han affärsenligt skall erlagga till vederbörande tonsättarförenings musikbyrå. Dylika manipulationer finner man konstnärer värdiga!

För de stora musikverken, symfonier, musikdramer och dylikt, mottager ju upphovsmannen alltid tantiemer, dels efter den grad av publikintresse och sympati hans konst i allmänhet lyckats tillvinna sig. Och skulle någon nybörjare med glädje gå in på ett avgiftsfritt uppförande endast för att själv få höra sitt verk och lära därav och för att prova dess inneboende verkningskraft på främmande åhörare, så är detta en så riktig och naturlig sak att den under alla omständigheter bör vara tillåten.

Under allt detta står ett faktum orubbligt fast: skillnaden mellan vad en tonsättare kan vinna genom att själv bestämma över uppföringsrätten (på ovanangivet sätt) och vad han kan få in genom att ge sig musikbyråerna i våld kan aldrig få någon verklig betydelse för hans ekonomi. Låt oss först och främst komma ihåg att i hela musikhistorien ytterst få icke-sceniska kompositörer kunnat leva på sin skapande verksamhet. Tvärt emot vad en hel del större och mindre tondiktare inbilla sig, tvärt emot den vanlig romaneskt pjollriga estetuppfattningen av konstnärslivets alla skiftande problem och situationer, är detta icke någon olycka. Det är i de allra flesta fall en lycka för en tonsättare om han är tvungen att – naturligtvis inom rimliga gränser – hejda och dämpa upp sin skaparkraft för utövandet av något yrke eller kall, som skänker honom ett säkrare levebröd, utan att alltför hårt anlita hans tid och själskrafter. För att detta sista villkor skall kunna uppfyllas måste han ofta vara ganska blygsam i sina anspråk på det materiella livet. Men just därpå igenkännes den äkta konstnären, den äkta andlighetens förkämpe, att han icke har det ring-

aste svårt för att leva ett enkelt och anspråkslöst liv. Tvärtom: han, om någon, kan förstå ordet om kamelen och synålsögat, liksom i allmänhet det mesta kristendomens grundare sade om fattigdom och rikedom, "himmelriket" och "världen" är i lika hög grad tillämpligt på det konstnärligt kulturella och det religiösa och etiska området.

Egentligen borde uttrycket "en rik konstnär" låta lika illa och löjligt som "en rik munk". Men det gör det inte och nu mindre än någonsin. En konstnär kan och bör bli rik, det tycks man nu mena både i penningens och andens världar.

Ja, att han kan, må vara medgivet, men att han bör? Nej. Han skall ha viktigare ting att tänka på, och om penningen ändå uppsöker honom, måste han förstå att hålla honom kort som en hemlig fiende, den där i en tjänares skepelse blott lurar på tillfälle att dra sin husbondes själ ned i djupet.

En konstnär bör, om någon, söka bevara sin ungdom – eller åtminstone minnas den. Ty i de unga konstnärerna, de verkliga, begåvade, uppenbarar sig andens hegemoni över materien ofta på ett lika rörande som förtjusande sätt. De försöka leva som liljorna på marken bara för att kunna förverkliga sina drömmar och idéer. Det lyckas dem ju icke, de få svälta och frysa men känna det knappt och glömma det genast när de blott komma åt att skapa och gestalta. Hos dem är det andliga ännu enarådande princip för livsutformningen. Naturligtvis kunde man ibland önska att gestaltningsdriften vill i form av enkelt ordningssinne sträcka sig även till deras timliga tillvaro. Men varför begära den absoluta fullkomligheten? Tids nog kommer den dag då de, inkastade mitt i tumultet om de materiella värdena, lyfta på den första yttre framgångens bölja eller bländade och stungna i hjärtat av kamraters framgång, frestas att sänka blicken för djupt ned i penningens värld – och kanske ge vika för frestelsen, börja måla "för att sälja", börja skriva för att tillfredsställa en lägre smak än sin egen, börja komponera för att genom sin musikbyrå plocka ut största möjliga slantar av dem som sjunga och spela vad de komponerat. Detta sista är ju det galnaste av allt, det andra kan man åtminstone begripa. Hur stor måste icke den besvikelse [besmittelse, *rättelse* 31/8 1924] vara som utgår från penningen när snålheten på detta sätt bedrar visheten.

Jag har tittat i de olika katalogerna över tonsättarföreningens medlemmar: aldrig förut har världen

haft så ofattbart många kompositörer som nu. Bara i Spanien, som ju inte vidare våldsamt ingriper i det internationella musiklivet, voro de för fem år sedan över tre hundra. Av deras namn hade jag blott hört två förut, och det ytterst flyktigt. Samtidigt har inspirationen, uppfinningsrikedomen, suggestionskraften, uttrycksförmågan hos den musik som nu frambringas i världen sjunkit så långt under noll att allt det nya vi nu få höra hela år igenom verkar som strömmar av idel artificiell och intetsägande strunt, med dunder och brak och hiskligaste olåt nedstörtande i glömskans djupaste avgrund.

I allmänhet har jag det intrycket att det för ögonblicket icke inom någon annan konst är så illa ställt som inom tonkonsten. Musikerna ha komprometterat hela kulturvärlden genom att plötsligt som uppskrämda grodor störta sig på huvudet i det öppna, officiella affärsväsendets gölar, vilka tyvärr äro lika grumliga som det enskilda, mer hemliga geschäftmakeriet. Men även på andra konstområden förefaller mig den fred farlig som för närvarande tycks vara slutet mellan penningen och anden. Det är något kusligt i detta att inte ens andens populäraste form, geisten, esprit'n, kvickheten, har samma höga kurs som förr: i de kretsar där man vill vara riktigt fin, korrekt och gentlemanlike hör den knappats till god ton, och i de övriga förstår, uppfattar man den icke längre – man läster för många sporttidningar.

Nej, stridens, antagonismens högspänning, skapade en vitalitet som kändes som rika möjligheter, som framtid. Den nuvarande lågspänningen luktar död – och pengar. Överallt, vart man vänder sig, fredligt hantverksmässig eller dårhusmässigt artificiell konst – och pengar.

Har inte Nobelpriset någon skuld i detta, månnstro? Detta pris, som numera ingalunda tycks vara ett fredspris, utan en utmärkelse med nationalistisk och politisk betydelse, efter vilken folken och staterna öppet sträcka sina händer ropande: "Nu är det min tur!", "Skall han få, så skall också jag!", "Å, den! Vilken nolla! Vilken mannamån!" Etc. Ja, problemet är inte lätt, eftersom Nobelpriset i grunden är en orimlighet, en självmotsägelse. Allt mecenatenskap bör utövas i taktfull försynta, idealiskt [idealistiskt, *rättelse 31 aug*] måttfulla och ändamålsenliga former. Men en check på 100,000, utdelad som hederspris under pomp och ståt, blir snarare en hyllning åt penningen än åt anden.

Ty de stora siffror, vilka, liksom alla siffror, i fråga om värden endast kunna beteckna de materiella, ha en underbar, förhåxande inverkan på den naturliga människan, som litet eller intet förnimmer av det ovanefters är. Jag menar nu icke den primära, den verkligt jagande, fiskande, boskapsskötande, åkerbrukande och med allt detta tungt strävande naturmänniskan, utan den sekundära, efter och genom penningen uppkomna, vars jaktmarker och fiskevatten äro handels-bodar, yrken och affärer, vars åkrar och ängar heta sysslor, anställningar och statstjänster. Jag menar för resten också de rika bönderna och brukspatronerna [bondpatronerna, *rättelse 31/8 1924*]. Men nedanför dem ligger en värld som förtjänar all vår respekt och medkänsla, ty där kämpas det hårdare för livet än annorstädes, en bittrare, bistrare kamp, dit tränga nästan aldrig kulturens varma gyllne strålar, men där skapas dock i lidandet energier, som senare, transformerade, stiga i höjden och bli kultur.

"Sången är av sorg upprunnen" – det är det gripande och ljuvliga med sången. Men låt den så också få klinga rent, klart, utan den plebjiska, stilvidriga ledsagningen av prasslande sedlar och skramlande mynt! När de sångskapande samman-sluta sig för penningars skull, så kan det ackompanjemang inte undvikas, så kan man ej lyssna ostört och rätt på sången och inte tro på dess äkthet. Den är ju då inte håller upprunnen av sorg, utan av omsorg – om morgondagen. Och låter där-efter.

Nej, mina herrar tonskalder, om ni nödvändigt måste sammansluta er, så gören det åtminstone för något ideellt och konstnärligt mål! Till exempel för att dryfta hur inom andens värld medelmåttan bäst kan bekämpas och inom penningens den aurea mediocritas, den medelväg mellan fattigdom och rikedom, förlamande nöd och förslappande överflöd, kan nås som den romerska ske skalden kallade gyllne, därför att den uppväger allt guld i världen.

Och skyn den farliga freden! Älsken som Zarathustra mer den korta än den långa. Men behandlen det folk ni tillhöra – och den övriga mänskligheten också, om ni komma åt – vänligt, frikostigt, en smula som grandseigneurer? Inte ständigt jämra, pocka, tigga, icke räkna var skilling som möjligen k u n d e förtjänas! Skänken bort något särskilt om ni själva få mottaga gåvor! Om det otroliga verklig-

en skulle inträffa att någon kunde förtjäna en smula pengar på att spela och sjunga edra "fria" melodier, vad kommer det er vid? Slantar är mest slump, kaos, lotteri. Penningen rullar vart han vill och du hör dess klang, men vet icke vadan han kommer eller vart han far. Detta är icke hädisk travesti; den bekanta åttonde versen i Johannesevangeliets tredje kapitel har på grundspråket också en ordlek: "to pneuma", som betyder både blåsten och anden. (I parentes: ett av de bibelställen som komma en att undra om inte Jesus ändå talade grekiska ibland; på arameiska lär denna ordlek ej kunna återges.)

Men om man inte håller om anden vet vadan och varthän, så bör man dock tjäna och tillbedja honom, när man har honom – eller hör hans röst.

Frösön i augusti 1924.

Wilhelm Peterson-Berger

Dagens Nyheter 31 augusti 1924

PENNINGEN OCH ANDEN

Ett inlägg av Kurt Atterberg och ett svar från Wilhelm Peterson-Berger

Hr redaktör!

Med anledning av tonsättaren Wilhelm Peterson-Bergers artikelserie Penningen och anden, vilken i dagens nummer av eder ärade tidning tycks fått sin avslutning, får undertecknad i egenskap av ordförande i Föreningen Svenska Tonsättare samt dess affärsbyrå, Stim, härmed vördsamt anhålla om införande av följande genmäle till hr Peterson-Berger.

Diskussionen huruvida en byrå för övervakande av utföranderätt till musikaliska verk är av godo eller ondo ur ideell synpunkt behöver undertecknad nu egentligen alls ej gå in på. Skarpare och klarare hjärnor än nr Peterson-Berger ha för länge sedan i de stora kulturländerna slutfört denna diskussion, och för Stims vidkommande behöver man nu, som så många gånger förut, endast peka på det faktum att de ombud, som Sverge sände till den internationella kongress mellan representanter för utföranderättsbyråer som hölls 192 i Berlin, där ställdes inför ett direkt och mycket positivt hot att utlänningarna själva skulle ta hand om övervakandet av utföranderätten till musikaliska verk i Sverge, om icke svenskarna själva startade en institution för detta ändamål. För att undgå det motbudande, för att icke säga förödmjukande, i att ha utlänningar här, kontrollerande och dikterande vårt musikkultur, och för att åt svenskar och svensk musikkultur rädda de summor som gå till administration av verksamheten – i parentes sagt för närvarande lika med noll, så Stim ännu så länge arbetar med oavlönad arbetskraft – eller till den understödsfond som enligt internationell kutym avsättes med 10 procent av årsinkomsten, tog Föreningen Svenska Tonsättare, som är en ideell sammanslutning, initiativet till startandet av en affärsbyrå – Stim.

Det torde vara en smaksak, vilket av de av lagen berättigade medlen man väljer för att exploatera sina verk – en föredrar att sälja upplagor, en annan att ta betalat för utföranden. Den air av falsk ideal-

tet, med vilken hr Peterson-Berger omgiver sig då det gäller att fördöma upptagandet av utföranderättighetsavgifter, får endast alltför snart sin rätta belysning i och med att hr Peterson-Berger påpekar möjligheterna till notgeschäft med verk som spelas ofta på grund av att utföranderätten är fri. Mot hr Peterson-Bergers uppkonstruerade idealitet kan Föreningen Svenska Tonsättare (vilken äger att bestämma hur Stims understödsfond skall disponeras) ställa den idealitet som tar sig uttryck i ett ärligt uppsåt att använda den understödsfond, som kan erhållas genom Stims verksamhet, till hjälp för den värdefullare delen av den inhemska musikkulturen, t.ex. till fromma för de statsunderstödda orkestrarna.

Den dag då emellertid hr Peterson-Berger avstår från att ta ut tantiem för sina operor eller upplagor av sina verk ävensom kompositionshonorar, då kan man tro att hr Peterson-Berger är den flotte "grandseigneur" han i artikelserien Penningen och anden ger sig sken av att vara.

Beträffande artikelserien i övrigt vore mycket att i sanningens intresse anföra. Huruvida jag kommer att göra så i annat sammanhang kan jag ej med bestämdhet utlova, ty det bjuder mig emot att polemisera med en person som gör sig till tolk för en sådan lakejuppfattning som den som framlyser ur Peterson-Bergers ord: *"Mecenatskapet, denna kanske enda i teorin riktigt sympatiska form av vänskapsförbund mellan penningen och anden"*. Hur är det möjligt att en människa med självaktning annat än med största självövertvinnelse kan finna sig i att som mecenat för sin konst anlita någon annan än sig själv (i hithörande förr i egenskap t.ex. av utövande musiker, pedagog eller, varför inte, musikskriftställare eller ingenjör?) eller staten i form av stipendiegivare?

Om sitt mellanhavande med Stim anför Peterson-Berger: *"Undertecknad själv har låtit övertala sig att hjälpa till vid nedkomsten av att "som lån" bidra med fyrtio kronor utom inskrivningens tio. De skulle återfås som nu i våras, men han ännu ej avhört, varför jag anser hela överenskommelsen bruten"*.

Det äger sin riktighet att hr Peterson-Berger, liksom en del andra tonsättare, vid inträdet i Stim som lån till föreningen inbetalade kr. 40:-. I Stims stadgar angiven nämligen: *"Medlem skall dessutom vid inträde i föreningen, därest styrelsen finner före-*

ningens ekonomi det påkalla, till föreningen avlämna en till innehavaren ställd och vid anfordran betalbar förbindelse å etthundra kronor, vilken förbindelse styrelsen äger använda som säkerhet för lån, som föreningen kan upptaga, eller förpliktelser som föreningen eljest kan ingå för administrationskostnader. Dessa lån och förpliktelser skola, så fort ske kan, infrias och förbindelserna därefter omedelbart till medlemmarna återställas".

För att föreningen icke skulle behöva skuldsätta sig till utomstående föredrog man att belåna låneförbindelserna, som lyda å etthundra kronor, hos föreningens egna medlemmar och i varje fall med högst 40:- pr medlem. Därvid utsattes ingen återbetalningstermin, då i stadgarna finns angivet huru med förbindelserna bör förfaras och då föreningen själv torde vara närmast till att bestämma i ärendet.

Vid Stims årsstämma den 24 sistlidna april lämnades till medlemmarna en redogörelse över föreningens ekonomiska ställning. På basis häravi kunde beslutas (trots att verksamheten bedrivits endast i cirka två månader) att återställa s a m t l i g a l å n e f ö r b i n d e l s e r, enär några nya lån ej behövde upptagas för tryggnad av föreningens verksamhet. Beträffande å t e r b e t a l n i n g e n a v l å n e n till de egna medlemmarna äger nästa årsstämma (1925) naturligtvis att besluta, eftersom först på nyåret det definitiva resultatet av det första årets arbete i sin helhet kan överblickas.

Det är onekligen smickrande för Stim att hr Peterson-Berger tror dess verksamhet redan på nuvarande stadium vara en så glänsande affär att startkapitalet skall kunna återbetalas efter 3 å 4 månaders funktion. Men hr Peterson-Berger har rätt i sin uppfattning – lånen k u n d e mycket väl betalas redan nu, men det är en fråga som b ö r hänskjutas till årsstämman 1925.

Hr Peterson-Bergers uppfattning att återbetalning vore utlovad till i våras beror antagligen på ett missförstått telefonsamtal med undertecknad. I början av sistlidna juni satte nämligen hr Peterson-Berger sig i telefonförbindelse med mig för att begära upplysning i ett musikpolitiskt ärende och framkastade som en ingress till denna fråga ett: *"Jag vill bara föra hur det går med Stim"*. Han fick då ovanstående upplysning, och hr Peterson-Berger har sannolikt förväxlat å t e r l ä m n a n d e t a v l å n e f ö r b i n d e l s e r n a med å t e r -

b e t a l a n d e a v s j ä l v a l å n e n, varom, som sagt, 1925 års stämma torde komma att besluta. Så snart man kan påräkna att föreningens medlemmar efter eventuella rekreationsresor återkommit till sina ordinarie adresser skola också sagda handlingar återsändas till dem.

Stockholm den 26 augusti 1924.

Högaktningsfullt
Kurt Atterberg

delen av Stims system. För övrigt lämnar han i insändaren inga som helst bevis för att min påstådda idealitet är falsk. För gör han däremot i ett samtidigt till mig avsänt privatbrev, så fyllt av ärerörliga beskyllningar och dunkla antydningar om ohederliga handlingar att jag ser mig tvungen att överlämna det till en advokat, om det ej återkallas.

Wilhelm Peterson-Berger

I senast artikeln av serien Penningen och anden förekommo en del störande korrekturfel: "bilkonst" för bildkonst, "besvikelse" för besmittelse, "brukspatronerna" för bondpatronerna, "idealiskt" för idealistiskt, "frambringande" för frambringare.

(DIREKTREPLIK AV WILHELM PETERSON-BERGER)

Det försvar hr Atterberg är presenterar för Stim är, som synes, ytters otydligt och överraskande lamt. Varför inte utlänningar, o m d e g i t t a, skulle få övervaka vårt musikliv, "kontrollerande och dikterande", är ganska svårt att inse, eftersom vi inte behöva ta mera notis om deras kontroller och diktamina nu än förr. Hr Atterbergs ord äro rena fraser utan minsta innebörd.

Angående det mångomtalade lånet ha både hr Atterberg och hr Erik Westberg muntligen försäkrat mig att det skulle bli återbetalat under sistlidna maj månad. Det ordsvall skribenten nu ägnar åt frågan ger mig blott ett starkare intryck av att saken är sjuk och samvetena dåliga.

Tankeoredan i hr Atterbergs inlägg uppenbarar sig för övrigt särskilt imponerande i hans sätt att kommentera mina ord om mecenatskapet. Men bör nämligen komma ihåg att han själv "med största självövertvinnelse" i många år uppburit komponistgage av staten. Våren 1916 var hans självövertvinnelse till och med så stor att han sökte samla alla de med statens mecenatskap hedrade tonsättarna till en gemensam petition – för högre understödssummor. Vilket jag avböjde.

Att kalla "idealiteten" i mina artiklar "falsk" etc. är ju en lätt och billig stridsmetod. Hr Atterberg borde emellertid samtidigt ha påpekat det faktum som användes som argument när man övertalade mig att delta: att jag av alla nu levande svenska tonsättare är den som kan få största ekonomiska för-

Transkribering av Emanuel Olsson år 2014